

Joan Alcover de *Cap al Tard*: el poeta nou¹

Cap al Tard és la revelació d'un nou poeta que té molt poc a veure amb el poeta dels anteriors poemaris publicats. Joan Alcover troba l'autèntica poesia cap a la maduresa, és a dir, cap al tard, quan ja tenia cinquanta-cinc anys, i havia perdut la primera dona i els seus fills Teresa i Pere:

*“Arribaren per mi les hores tràgiques que precipiten la maduresa de la vida i ens donen d’ella un sentit més alt i seriós. Amb la crisi de l’home ve a coincidir la crisi de l’artista; i llavors tota parla que no fos la materna, va refusar-la el llavi febrósenc, com el contacte de quelcom inexpressiu, fred i metal·lic”.*²

Són paraules del mateix Alcover que ens revelen la crisi soferta i que ha optat, finalment, pel català com a vehicle d'expressió poètica. Efectivament, *Cap al Tard* és el primer poemari escrit en llengua catalana. Abans, escrivia majoritàriament en llengua castellana una poesia de saló que es pot qualificar, més aviat de mediocre.

Abordarem l'anàlisi i comentari de *Cap al Tard* a partir de les tres grans línies temàtiques amb les quals és bastit el llibre: el paisatge, l'elegia i la consciència civil. Veurem com de cadascun deriven una sèrie de subtemes que identificarem en diferents poemes. Serà llavors quan ja estarem preparats per poder parlar del poemari en general i de les diferents seccions que el conformen.

Línies temàtiques

1. El paisatge

Es tracta d'un tema fonamental en la poesia d'Alcover. El trobarem arreu, de vegades com a motiu central, de vegades com a factor secundari, si bé la plenitud del seu desenvolupament cal cercar-la a les *Cançons de la Serra*. De fet, el sentiment de paisatge o la visió dels elements paisatgístics com a símbols és un tret compartit amb Costa i Llobera i amb l'Escola Mallorquina. Ara bé, en la poesia d'Alcover el paisatge és profund i càlid. I hi podem observar una sèrie de constants: una visió idealitzada de la naturalesa amb una actitud enyoradissa; hi és present la figura humana en harmonia amb el cosmos; i hi veiem expressada l'actitud del poeta davant la natura, actitud coneguda com a “doctrina de la contemplació”. Vegem aquestes característiques a través d'exemples concrets:

- Visió idealitzada de la naturalesa:

A la “Serra” el poeta idealitza la muntanya mallorquina en el mite de la vida d'or, que no té res a veure amb les condicions reals de la vida humana en aquelles contrades. Ens conta una mentida pel fet de transportar la poesia en un pla ideal: el de mitificar la vida rural des del punt de vista ciutadà i burgès.

Des de la finestra de casa de Ciutat, la mirada contemplativa burgesa s'endinsa en la Serra d'on surt una visió paradisiaca a partir d'una cançó: una jove pageseta alegre que crida l'aviram de bon matí, que rega les flors, que és caritativa i amatent, que té unes habilitats culinàries extraordinàries i que espera amb delit el jove que ve a festejar-la el dissabte a vespre. Quan el fadrí torna de la festejada, amb l'ànima xalesta, recorre uns paratges idíl·lics, que si bé es donen realment en la geografia mallorquina, no es donen mai tots alhora.

- Actitud enyorosa:

Ara bé, aquest ideal de la vida lliure, patriarcal i primitiva de la ruralia de la “Serra” és inassequible per al poeta. Així ens ho confessa, aquesta vida no és per a ell:

“Jo som la pagesa que presents te du;
jo vénc de la serra, mes no som per tu.”

I és que el paisatge d'Alcover simbolitza molt més un bé enyorat que no un bé posseït.

¹ Per a més informació, llegiu l'apartat “Els dos poetes” de Josep M LLompart

² Discurs pronunciat el 1906 en motiu del Congrés de la Llengua.

- Paisatge amb figures: l'home en harmonia.

Tornem, encara, a la visió panoràmica del paisatge amb figures de "la Serra" quan el jove que ve de festejar passa: bous que pasturen, un parell que llaura, un boc, viles disperses, dones que renten, una que entrecava... Els elements humans són contemplats en la seva vida col·lectiva i quotidiana, i perfectament integrats dins el conjunt.

El paisatge alcoverià no està en soledat, sinó que s'anima amb figures, i la presència humana hi apareix en harmonia i totalment integrada. Només en "el vianant" es descobreix que la mà corrompuda de l'home trenca l'harmonia del cosmos.

- Doctrina de la contemplació.

L'actitud del poeta davant el paisatge considerat com a matèria poètica és bàsic per comprendre la seva poesia. El poeta és l'home que contempla i, en la contemplació, projecta la seva ànima damunt la cosa contemplada pels camins de la penetració i del coneixement. Un coneixement essencial i transcendent que el condueix a escorcollar cosa per cosa. Constitueix un exemple paradigmàtic d'aquesta teoria de l'expressió poètica "l'ermità qui capta" juntament amb el seu assaig *Humanització de l'Art* on afirma que la creació artística neix de l'esperit humà i de la naturalesa units per la contemplació.

2. L'elegia

El tema del dolor, juntament amb el del paisatge, constitueix la base temàtica de la poesia d'Alcover. Així mateix, cal advertir que el nostre poeta no era de temperament elegíac, i si va donar aquest contingut a la seva poesia va ser a causa d'uns esdeveniments estrictament biogràfics: la pròpia desgràcia familiar. Ell mateix va declarar: "jo no tinc preferència pel dolor com a font d'inspiració; és el dolor que ha tingut preferència per mi."

El dolor es concretitza en *Cap al tard* en els següents temes:

- El món esbucut

El temps passa implacable, devastador i destrueix tots els béns que el poeta posseeix. Es tracta del tema del pas de temps com a experiència subjectiva, quan passa a primer pla i cobra un relleu més acusat.

Aquest tema del món ensorrat és el pensament central de "La Relíquia" en què el poeta contempla la devastació del jardí, símbol de la felicitat juvenívola perduda per sempre, que ens remet al tòpic *d'ubi sunt* i que enllaça amb la pèrdua dels éssers estimats.

El pas del temps

Els tema del pas del temps és ben present en *Cap al Tard*, i no sempre té aquest caràcter destructor, de món esvaït. De vegades, es tracta objectivament, des de fora, per exemple, en el mateix poema que hem tractat anteriorment, a "la Serra": el poeta ens diu que la pagesa és fadrina, però que serà madona, i que porta llet a la padrina. Es tracta d'una al·lusió lleugera del pas del temps a través de tres generacions.

I no cal dir que també és expressat a "la Balanguera", on es contrasta la fugacitat de la vida personal amb la perennitat de la vida del poble.

- La mort

No parla de la pròpia mort, ni de la mort en abstracte, sinó de la mort d'unes persones determinades i del buit que han deixat en el món del poeta. No s'autocompadeix en cap moment, ja que el plany es dirigeix a aquells éssers estimats que no hi són: "no em plany de ma dissort, els plany a ells", diu a "Col·loqui".

- El dolor fecund

Es tracta de l'acceptació de la desgràcia com a experiència enriquidora. El poeta lamenta la mort dels fills, però, al mateix temps, accepta l'experiència dolorosa d'aquesta pèrdua. Es conforma perquè aquest dolor el

porta a una vida més plena, i perquè aconseguix perpetuar el record dels éssers que ha perdut, tot objectivant el propi patiment a través de l'expressió poètica. (vegeu símbol de l'arbre)

Arribar a la plenitud de vida per mitjà del dolor ja havia estat utilitzat pel romàntic Alfred de Musset. A "La nit de maig", on el poeta francès diu: "Res no ens fa tan grans com un immens dolor".

El símbol de l'arbre

A *Cap al tard* apareix amb insistència el símbol de l'arbre. El poeta no fa més que participar en la tradició de la poesia insular inaugurada amb "l'olivera mallorquina" de Pons i Gallarza. L'arbre d'Alcover pot tenir una significació civil, com per exemple a la "Cançó dels pins", on apareix com a símbol de llibertat. Ara bé, el significat més general és el de permanència, enmig de la devastació. Observem que en totes les elegies és present, llevat de a "Les campanes". L'únic motiu de viure que té el nostre poeta és esdevenir testimoni de la desgràcia, més enllà del temps, per salvar la memòria dels seus morts. Així, l'arbre esdevé la permanència del dolor com a justificació de la vida d'un mateix.

3. Consciència civil

Per entendre l'actitud que té Joan Alcover envers la llengua, ens fixarem en dos poemes: "llengua pàtria" i "l'espurna", il·lustratius sobre el tema i que, a més, denoten una evolució, paral·lela a la crisi que va transformar el poeta.

A "llengua pàtria", escrit el 1899, abans de la dita crisi, trobem una mentalitat diglòssica quant a matèria lingüística encara que constitueix la primera manifestació de consagrar-se, en la maduresa, a la Musa catalana. La llengua castellana i catalana són simbolitzades a través de dos personatges bíblics: Lia, la castellana i Raquel, la catalana. Lia és lletja, fecunda i mare de família; en canvi, Raquel, molt bella, només dona dos fills a Jacob (això sí, els més estimats). Traduït en el pla de la realitat, equival a la consideració del castellà com a llengua *alta* i el català com a llengua *baixa*. El català només és superior en l'àmbit dels sentiments.

En canvi, a "l'espurna" veiem una actitud ben diferent. Ja hi ha desaparegut l'actitud diglòssica, i la llengua catalana és presentada com a desvetlladora de la consciència del poble, i proclamada com a imprescindible per a l'expressió literària.

Amb aquests exemples podem comprendre millor que la persona que declara que seria un gran bé que el castellà es ficàs "dentro del corazón de Mallorca", i la que diu que "el català és, entre nosaltres, l'única expressió possible de l'escriptor artista" és la mateixa.

Amb tot, es pot afirmar que el tema civil de la poesia alcoveriana accedeix per la via del sentiment i que experimenta una certa evolució, tant en matèria lingüística com en la temàtica patriòtica. La pàtria passa de ser identificada amb el paisatge a equivaler a la llengua.

Un exemple de pàtria=paisatge torna a ser "la Serra", "patriotisme gairebé folklòric, extremadament idealitzador i sentimentaloides", en paraules de Josep M Llompart. L'exemple de pàtria=llengua ho és "l'espurna", on s'estén a la noció de Països Catalans.

Seccions

Cap al tard va aparèixer a la primeria de 1909; i ja era considerat a Barcelona un escriptor català i de primer rengle.

Cap al tard és el balanç de l'esforç per assolir una estètica vàlida. Els poemes s'agrupen en tres seccions:

- *Cançons de la Serra*
- *Elegies*
- *Endreces*
- *Vària* "La llengua pàtria", "La creu", "Reials mercès" i "L'espurna"³

³ A l'edició de 1909 s'inclouïa la secció "juvenils" que no apareix a l'edició de l'editorial Moll

Les cançons de la Serra i les Elegies són els grups més coherents. Contenen, a més, les peces fonamentals del llibre. Això no obstant, a les *Endreces* (conjunt de versos més o menys ocasionals, i, com és lògic, desiguals) hi ha un poema tan important com és “Record de Sóller”.

Amb les cançons de la Serra el poeta es comunica directament amb la naturalesa a partir del desig de llibertat i de la inquietud romàntica. Però aquesta inspiració queda truncada amb l’adveniment de la mort de les persones estimades, i és a través d’aquestes apunyalades que escriu les Elegies.

De les sis Elegies, es diu que Alcover arriba al punt més alt de la seva poesia. Hi podem distingir una notable diferència de tonalitat entre les tres primeres i les tres darreres. Aquest canvi de to, segurament respon a un esdeveniment concret: la mort del primogènit Pere, quan ja havia viscut la pèrdua de la dona i de la filla Teresa:

Les campanes, La relíquia i Enyorança	Desolació, Dol i Col·loqui
<i>Malenconia serena</i>	<i>Tensió patètica (que desvetlla emocions vives)</i>
<i>Delicades pinzellades paisatgístiques</i>	<i>Les referències paisatgístiques desapareixen o bé cobren un significat simbòlic</i>
<i>Imatgeria plena de connotacions suaus i enyoroses</i>	<i>Imatgeria violenta</i>

La secció *Endreces* està formada per deu composicions dedicades a personatges de l’època, la majoria dels quals eren artistes, que acudien a les tertúlies que Joan Alcover organitzava a casa seva. Es tracta d’unes peces construïdes a l’estil de les obres de cadascun dels homenatjats. Cal destacar que al *Cacic*, *l’hoste i als autors d’Horacianes* i *Enllà* es tracta el tema de la creació poètica. I més concretament, en aquest darrer poema dedicat a Costa i a Maragall, trobem un Alcover que concilia els oposats classicisme i espontaneisme d’aquells.

Generalitats

Per acabar, cal demanar-nos quins trets generals defineixen *Cap al tard*. Es tracta d’una pregunta de difícil resposta ja que la característica més definitiva del poemari és la seva diversitat. Fixeu-vos en l’opinió dels crítics que reproduïm:

« *Cap al tard*, un llibre divers, un llibre romput, més que fet desfet, esberlat, solcat per les insinuacions i les invitacions del goig i per la irrupció anorreadora, dominadora i inacceptable del dolor, un llibre amb poemes tan diferents com ara *La serra* i *Notes de Deià*, sensuals, lleugers, tàctils gairebé, amb una musicalitat subtilíssima i una graduació de la imatge impecable, i com ara *La relíquia* i *Desolació*, tallats, austers, petris i tanmateix poderosament i estranyament bells, és un llibre indefinible, inclassificable, un dels llibres mítics de la poesia catalana, que conté alguns textos que han estat incorporats definitivament al nostre patrimoni(...)” Lluís Solà

“Cap al tard mostra l’essència poètica del paisatge interior de l’escriptor mallorquí i, com si fos un ram de flors variades, aplega un bon grapat de poemes diversos, cada un dels quals és independent i té vida pròpia.”
M Antònia Perelló

Podem apuntar, així mateix, com a generalitat, que la veu lírica de Joan Alcover es desdobla en diversos personatges al llarg de *Cap al tard*: amb el ciutadà burgès de “la Serra”, amb el voltor engabiad de “El voltor de Miramar”, amb l’esqueix d’un arbre a “Desolació”, etc

Finalment, que el poemari traspua l’esperit romàntic i la sensibilitat del Modernisme. Romanticisme, per la mirada nostàlgica vers el Paradís Perdut d’un món esbucad; sensibilitat modernista, per l’observació impressionista de la natura, per la imitació de les formes populars i per la reivindicació de la sinceritat.